

НАМАЛУВАЊЕ НА ЗАВИСНОСТА ОД НЕСТАБИЛНИ ГЛОБАЛНИ ПАЗАРИ ПРЕКУ ЛОКАЛИЗИРАНИ ЦИРКУЛАРНИ ЕКОНОМСКИ МОДЕЛИ

Татјана Бошков¹, Славица Ристовска²

¹Редовен професор, Факултет за туризам и бизнис логистика,
Универзитет „Гоце Делчев”, Штип, tatjana.boskov@ugd.edu.mk

²Студент на втор циклус на студии, Факултет за туризам и бизнис
логистика, Универзитет „Гоце Делчев”, Штип,
slavica.217189@student.ugd.edu.mk

Апстракт

Во услови на зголемени геополитички тензии, економски кризи и прекини на глобалните синџири на снабдување, потребата за намалување на зависноста од нестабилните глобални пазари станува сè поизразена. Локализираните циркуларни економски модели претставуваат иновативен пристап за зајакнување на економската отпорност преку одржливо искористување на локалните ресурси, минимизирање на отпадот и промовирање на рециклирање и повторна употреба. Овој труд истражува како локалните економии, преку примена на принципите на циркуларност, можат да создадат одржливи и независни системи кои ја намалуваат потребата од увоз на критични сировини и производи. Преку анализа на успешни примери од различни региони, се потенцираат механизмите за креирање на нови работни места, поттикнување на иновациите и подобрување на социјалната кохезија. Исто така, се разгледуваат предизвиците поврзани со транзицијата кон локализирани модели, вклучувајќи ја потребата од едукација, стимулација на локалното претприемништво и адаптација на регулативите. Заклучно, трудот нуди препораки за формулирање на ефективни локални политики кои ќе обезбедат долгорочна економска стабилност и еколошка одржливост.

Клучни зборови: циркуларни иновации, одржлив раст, еколошка отпорност, економска автономија

1. ВОВЕД

Во последната деценија, светската економија се соочува со сè поизразени турбуленции предизвикани од геополитички тензии, трговски војни, пандемии, енергетски кризи и климатски промени. Ваквите настани ја разоткрија структурната ранливост на глобалните синџири на снабдување и ја доведоа во прашање одржливоста на моделот кој се базира на екстремна меѓузависност и глобална дистрибуција. Посебно погодени се помалите економии и локалните заедници кои се потпираат на увоз на стоки и сировини за задоволување на основните економски и социјални потреби.

Во такви услови, концептот на локализирани циркуларни економски модели се наметнува како алтернатива која ветува не само отпорност и стабилност, туку и одржливост и социјална кохезија. Циркуларната економија – базирана на принципи на намалување, повторна употреба, рециклирање и затворање на материјалните текови – кога се адаптира на локално ниво, може да ја намали зависноста од глобалните пазари преку стимулирање на локалното производство, оптимизирање на ресурсите и создавање нови економски можности во заедниците.

Целта на овој труд е да го истражи потенцијалот на локализираните циркуларни модели како стратегија за намалување на економската зависност и зголемување на економската отпорност. Преку анализа на релевантна литература, емпириски примери и студии на случај, трудот ќе ги идентификува клучните фактори кои го овозможуваат или попречуваат овој премин. Дополнително, ќе се понудат препораки за креирање на јавни политики кои ќе го поддржат развојот на локални циркуларни екосистеми.

2. ТЕОРЕТСКА И КОНЦЕПТУАЛНА РАМКА

Циркуларната економија претставува алтернатива на традиционалниот линеарен економски модел „земи–произведи–фрли“, со фокус на одржливо користење на ресурсите и минимизирање на отпадот. Според Европската комисија (2015), циркуларната економија се заснова на продолжување на животниот век на производите, затворање на материјалните текови и редизајн на производствените процеси. Клучните принципи вклучуваат (Европска комисија, 2015):

- Редукција на потрошувачката на примарни ресурси
- Реупотреба, поправка и пренамена на производи
- Рециклирање и дизајн за повторна употреба
- Индустриска симбиоза и затворање на циклуси

Локализацијата, како економски концепт, подразбира зголемена зависност од сопствените ресурси, производство и услуги, со цел да се намали потребата од надворешен увоз и да се зголеми економската автономија (Schumacher, E. F., 1973). Промотерите на локалната економија (Norberg-Hodge, 2011; Schumacher, 1973) укажуваат дека локалните производствени системи овозможуваат:

- Поддршка за малите и средни претпријатија
- Создавање на работни места во заедницата
- Намалување на емисиите преку скратени транспортни релации
- Јакнење на социјалната поврзаност и довербата

Кога локализацијата се комбинира со циркуларноста, се создава потенцијално моќен модел за самоодржлив развој, што особено е важен за рурални и маргинализирани заедници (European Environment Agency, 2023).

3. ЕКОНОМСКА ОТПОРНОСТ: КОНЦЕПТ И ИНДИКАТОРИ

Економската отпорност се дефинира како капацитетот на еден систем (економија, регион или индустрија) да апсорбира, адаптира и се опорави од надворешни шокови. Spiekermann et al. (2020) ја делат отпорноста на четири компоненти:

- Робустност (способност да се издржи шок без значајна промена)
- Адаптибилност (приспособување на нови услови)
- Опоравување (враќање во првобитна состојба)
- Трансформативност (преобразување во нов, подобар систем)

Циркуларно-локализираните економии придонесуваат за сите овие компоненти, особено преку децентрализација на ризикот, диверзификација на понудата и капацитет за автономно снабдување.

Во традиционалната глобална економија, државите и регионите се високо зависни од надворешни пазари за сировини, енергија и основни производи (ЕЕА, 2023). Оваа зависност ги изложува на ризици при прекини на синџирите на снабдување, промени во геополитичките односи или флукутации на цените. Циркуларните модели, кога се локализирани, овозможуваат повторна употреба на постоечките материјали и редуцирање на потребата од увоз. На пример, локално рециклирање на метали или

компостирање на биолошки отпад значи директно намалување на трошоците и зависноста од глобалниот пазар.

4. АНАЛИЗА НА УСПЕШНИ ПРИМЕРИ НА ЛОКАЛИЗИРАНИ ЦИРКУЛАРНИ МОДЕЛИ

Во насока да се илустрира теоретскиот потенцијал, трудот продолжува со анализа на практични примери и студии на случај. За таа цел се прави компаративна анализа на успешни примери на локализирани циркуларни економски модели, фокусирајќи се на урбани и рурални средини, вредносни синџири базирани на локални ресурси, како и конкретните економски и социјални придобивки што произлегуваат од нивната имплементација.

Градот Амстердам, како пример за урбана средина, претставува водечки пример за интегрирана урбана циркуларна стратегија. Градските власти во 2020 година усвоија Амбициозна Циркуларна Агенда 2050, чија цел е значително намалување на потребата од увоз на примарни ресурси преку редизајн на синџирите на снабдување, дигитално следење на материјални текови и промоција на локално производство (Municipality of Amsterdam, 2020). Специфични примери вклучуваат реупотреба на градежен материјал, рециклирање на електроника и урбано фармерство. Амстердам покажува дека урбаните средини, и покрај нивната комплексност, можат да бидат лаборатории за циркуларна трансформација преку иновации, јавни инвестиции и силна локална политика.

Во руралната област Тоскана, Италија, се развиваат локализирани прехранбени циркуларни синџири кои вклучуваат мали земјоделски производители, преработувачи и локални потрошувачи. Системите се базираат на кратки синџири на снабдување (short supply chains), со фокус на биолошки отпад и негово претворање во компост или биогаз. Иницијативите се водени од локални задруги, поддржани со европски фондови и универзитетски истражувања. Овие модели обезбедуваат економска стабилност, го намалуваат отпадот и ја зголемуваат самодоволноста на руралните заедници, додека го зачувуваат традиционалното знаење и одржливото земјоделство (Rossi & Brunori, 2020).

И во урбани и во рурални контексти, циркуларноста успешно се применува кога се изградени локални вредносни синџири кои максимално го користат она што е достапно на локално ниво: земјоделски отпад, отпадна вода, индустриски вишоци или отпад од потрошувачи (Velenturf & Purnell, 2021). Таквите синџири често вклучуваат „индустриска симбиоза“, каде отпадот на една компанија станува суровина за друга. На пример, употребени зрна од пиво во локални пекарници, или отпадна топлина од фабрика за загревање на јавни објекти.

Анализираните примери укажуваат на повеќеслојни придобивки. Економски, локализираните циркуларни модели поттикнуваат иновативни претприемништва, создаваат нови „зелени“ работни места, и намалуваат зависност од нестабилните светски цени и синџири на снабдување (ЕЕА, 2023). Социјално, тие придонесуваат за јакнење на локалната заедница, зголемено учество на граѓаните, и создавање на одржливи навики. Овие модели се покажуваат како особено важни во време на глобални кризи, бидејќи го поддржуваат локалниот капацитет за преживување и развој.

5. ПРЕДИЗВИЦИ ВО ИМПЛЕМЕНТАЦИЈАТА НА ЛОКАЛИЗИРАНИ ЦИРКУЛАРНИ МОДЕЛИ

Иако локализираните циркуларни економски модели нудат бројни придобивки, нивната практична имплементација се соочува со повеќеслојни предизвици кои произлегуваат од социо-економски, регулаторни и институционални фактори. Еден од клучните предизвици е недоволната едукација и ниското ниво на јавна свест за концептот на циркуларност и неговата примена на локално ниво. Во многу заедници, особено во рурални и маргинализирани подрачја, постои отпор кон промени во навиките и ниско разбирање за долгорочните придобивки од одржливиот пристап (ЕЕА, 2023). Потребни се системски програми за образовни институции, локални медиуми и невладини организации кои ќе промовираат циркуларна култура и одговорно потрошувачко однесување. Понатаму, локалното претприемништво и иновациските капацитети се често ограничени од недостиг на знаење, техничка поддршка и мрежи за соработка. Малите и средни претпријатија (МСП), кои се главни носители на локализирана циркуларна практика, често немаат пристап до современи технологии, обуки и можности за финансирање (OECD, 2021). Истовремено, не постојат доволно стимули за трансфер на знаење и партнерства меѓу универзитети, приватниот сектор и локалната самоуправа.

На регулаторно ниво, се забележува недоволна адаптација на постојните закони и институционални структури за поддршка на циркуларните принципи. Многу законодавства сè уште се изградени врз линеарни економски логики, при што отпадот се третира како крајна точка, а не како ресурс. Локалните власти често немаат капацитет, ниту овластувања за воспоставување на циркуларни хабови, зелени јавни набавки или индустриска симбиоза (European Commission, 2023). Дополнително, клучен предизвик е ограничениот пристап до финансиска и технолошка поддршка, особено за новоформирани претпријатија и социјални иницијативи. Недостатокот од целни финансиски инструменти, грантови, зелени обврзници или јавни програми ги оневозможува иновативните идеи да се реализираат на терен. Технолошката инфраструктура, како што се локални

рециклирачки капацитети или дигитални платформи за циркуларна трговија, е често скапа и недостапна во помалите општини.

Решавањето на овие предизвици бара интегриран пристап кој вклучува градење на локални капацитети, правни реформи, стимули за претприемачи и воспоставување на јавни-приватни партнерства. Само преку координиран ангажман на сите актери – граѓаните, институциите, образованието и бизнисот – е можно воспоставување на ефикасни и одржливи локализиранци циркуларни економии.

6. ПОЛИТИКИ И ПРЕПОРАКИ ЗА ДОЛГОРОЧНА ЕКОНОМСКА СТАБИЛНОСТ

Со цел да се овозможи одржлива и долгорочна економска стабилност преку локализиранци циркуларни модели, неопходно е воспоставување на мултисекторски политики кои ги координираат економските, еколошките и социјалните аспекти на развојот. Следниве насоки претставуваат основа за формулирање на сеопфатен пристап кон трансформација на локалните економии.

- Стимулација на локалната економија преку фискални и нефискални мерки

Локалните и националните власти треба да применат фискални инструменти кои ќе ги охрабрат претпријатијата и домаќинствата да усвојат циркуларни практики. Тоа вклучува даночни олеснувања за рециклирање, намалени трошоци за лиценци за еко-производители, како и субвенции за иницијативи што повторно користат или обновуваат ресурси. Од друга страна, нефискалните мерки – како бесплатни советодавни услуги, техничка поддршка и пристап до инкубатори – може да бидат еднакво ефективни во поттикнување на циркуларното претприемништво, особено меѓу младите и жените во рурални заедници.

- Интегрирани локални развојни стратегии

Развојот на локални стратегии за циркуларна економија мора да биде вграден во пошироките планови за одржлив развој, преку прилагодување на регионалните и урбани политики на принципите на ресурсна ефикасност, децентрализација и повторна употреба. Тоа бара трансформација на моделите за управување со отпад, снабдување со енергија, јавни набавки и планирање на инфраструктура. Стратегиите треба да бидат инклузивни и прилагодени на локалниот контекст, со јасна временска рамка и буџетска поддршка.

- Улогата на јавниот сектор, академијата и граѓанското општество

Клучен предуслов за успешна имплементација е интерсекторска соработка. Јавниот сектор треба да предничи преку пример – со зелени јавни набавки, циркуларна реконструкција на јавни згради и поттикнување на локалните

хабови. Академските институции имаат улога во развивање на знаење, истражување и едукација, додека граѓанските организации се важни за вклучување на заедниците, мобилизација на волонтери и следење на јавните политики. Отворената комуникација меѓу овие актери е основа за системска промена.

- Предлог индикатори за мониторинг и евалуација

За да се мери напредокот и ефективноста на политиките, се предлага развој на сет од индикатори за мониторинг и евалуација. Некои од клучните се:

- % од отпад кој се рециклира или повторно се користи локално
- број на новоотворени циркуларни бизниси по општина
- степен на локално производство на основни ресурси (енергија, храна)
- вработеност во „зелени“ и циркуларни сектори
- вклученост на заедницата (учество во локални програми, работилници итн.)

Овие индикатори треба да бидат динамични и достапни на отворени платформи, за да овозможат транспарентност и учество на сите засегнати страни во следењето на прогресот.

7. ЗАКЛУЧОК

Циркуларната економија е трансформативен модел кој има за цел да ја зачува вредноста на производите, материјалите и ресурсите што е можно подолго, а воедно да го минимизира отпадот. Циркуларната економија е императив за постигнување на зелената транзиција и ублажување на растечките ризици и негативните влијанија од климатските промени, а воедно и зголемување на економската отпорност и енергетската безбедност. Современите предизвици предизвикани од нестабилните глобални пазари, геополитичките кризи и прекините на синџирите на снабдување ја нагласуваат потребата од преиспитување на постојните економски модели. Во тој контекст, локализираните циркуларни економски системи претставуваат реална и одржлива алтернатива која нуди отпорност, автономија и долгорочна стабилност за локалните заедници. Преку анализата на урбани и рурални примери, трудот покажа дека циркуларноста, кога е адаптирана на локално ниво, овозможува создавање на нови вредносни синџири, намалување на отпадот, поттикнување на иновации и зајакнување на социјалната кохезија. Овие модели не само што ја намалуваат зависноста од нестабилни увозни пазари, туку и создаваат услови за поотпорна, праведна и еколошки ориентирана економија.

Сепак, имплементацијата не е без предизвици. Трудот идентификува потреба од сеопфатна едукација, поддршка за локалното претприемништво, регулаторни реформи и достапно финансирање. Преодот кон циркуларна

економија бара системски пристап и координација помеѓу јавниот сектор, академијата, граѓанското општество и приватниот сектор. Имено, се наметнува потребата од формулирање на интегрирани локални стратегии, поддржани со јасни индикатори за мониторинг, транспарентност и активно учество на граѓаните. Само преку таков сеопфатен и инклузивен пристап, локализираната циркуларна економија може да стане основа на идниот економски и еколошки суверенитет на заедниците.

8. РЕФЕРЕНЦИ

1. Европска комисија. (2015). Closing the loop – An EU action plan for the Circular Economy. COM(2015) 614 final.
2. Schumacher, E. F. (1973). Small is Beautiful: Economics as if People Mattered. Blond & Briggs.
3. European Environment Agency. (2023). Localising the Circular Economy: A Systems Perspective. EEA Report No. 16/2023.
4. Spiekermann, R., Hanspach, J., & von Wehrden, H. (2020). Testing resilience frameworks in practice: A case study from regional development planning in Europe. Sustainability, 12(9), 3884.
5. European Environment Agency. (2023). Circular economy and supply chain resilience: Strengthening Europe's autonomy through resource loops. EEA Briefing No. 3/2023.
6. Municipality of Amsterdam. (2020). Amsterdam Circular Strategy 2020–2025. City of Amsterdam
7. Rossi, A., & Brunori, G. (2020). Circularity in agrifood systems: Case studies from rural Tuscany. Sustainability, 12(11), 4564.
8. Velenturf, A. P. M., & Purnell, P. (2021). Principles for a sustainable circular bioeconomy. Resources, Conservation and Recycling, 167, 105236
9. European Environment Agency. (2023). The benefits of local circular initiatives: Employment, innovation and resilience. EEA Briefing 5/2023.
10. European Environment Agency. (2023). Shifting to circular thinking: Promoting behavioural change for sustainability. EEA Report No. 12/2023.
11. OECD. (2021). The Circular Economy in Cities and Regions: Practices to Foster Innovation. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development.
12. European Commission. (2023). Barriers to Circular Economy: Legal, Financial and Administrative Obstacles in EU Member States. DG Environment Study.